

8. H. HEILMANN, *Chinesische Lyrik*, München, Piper, 1905. Za najispravniju informaciju o celokupnom ovom pitanju upućujemo na delo Ingrid SCHUSTER, *China und Japan in der deutschen Literatur, 1890 - 1925*, Berna, Francke, 1977. I. Schuster insistira (str. 90) na činjenici da su dve francuske antologije potpomogle, na početku, širenju kineske poezije u Nemačkoj. Radi se o *Poésies de l'époque des Tang*, izašioj 1862, od markiza d'Harvey-Saint-Denise i *Le livre de Jade*, izašioj 1867, od Judith Gauthier, čarke Théphile Gauthiera. Nakon upoređivanja Heilmannove knjige sa ova dva zbornika pokazalo se da je Heilmann naveliko crpao iz d'Harvey - Saint - Denysa, ne samo u vezi sa izborom pesama, već i tekade i u vezi sa komentarom koji pravi u uvodu i u beleškama.

Heilmannov zbornik je prouzrokovao pojavu brojnih drugih dela istog žanra koja su se redovno pojavljivala do dvadesetih godina. Na primer: Paul KUHNEL, *Chinesische Novellen*, München, 1914. Otto HAUSER, *Chinesische Gedichte aus der Han-, Tang- und Sung-Zeit*, Weimar, 1917. Hans RUDOLFSBERGER, *Chinesische Novellen*, Leipzig, 1914. Bela BALAZS, *Der Mantel der Träume, Chinesische Novellen*, München, 1922.

9. Cf. SCHUSTER, op. cit., i Adrian HSIA, *Hermann Hesse und China*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 1974.

10. Cf. Lista saradnika u: Nell Walden und Lothar Schreyer, *Der Sturm*, Baden-Baden, W. Klein, 1954.

11. S tim u vezi videti Fang-hsiung DSCHENG, *A. Döblins Roman »Die drei Sprünge des Wang-lun« als Spiegel des Interesses moderner deutscher Autoren an China*, Frankfurt am Main, Lang, 1979 (Europäische Hochschulschriften).

12. Cf. Macel GRANET, *La Pensée Chinoise*, Paris, A. Michel, 1968, str. 443 - nijedan politički put nije ispravan, ali postoji jedna politika i samo jedna - *Bila može spasiti samo ona koja ostvari svoje sopstveno spasenje*. Spasivši samog sebe - on spasava Svet. Uspevi da se postavi - u središte karike prstena - on - *dopušta da se ispunje sve stvari* - On se zavetuje Najvišem činu koji je uzdržavanje od bilo kakve intervencije (Wou-wei).

13. Paul KLEE, *Briefe an die Familie*, Band 2, op. cit. str. 846.
14. Ovu nazovi sigurnost dugujemo C. W. Haxthausenu koji je primetio u Oeuvrekatalogu da je Klee nakon broja 26 povukao jednu crtu. Nju on dovodi u vezi sa sličnom crtom koja se pojavljuje 1914. godine na redigovanim stranicama i koja označava početak vojnog roka. 11. marta Cf. C. W. HAXTHAUSEN op. cit. str. 494. Šesti - akvarelisanih pisama - nose prema kineskim pesmama brojeve 20, 22 do 26. Broj 21, *Un souvenir de Kairouan*, nema ničeg zajedničkog sa serijom.

15. HAXTHAUSEN, op. cit., str. 947. i Jürgen GLAESEMER, *Paul Klee, Die farbigen Werke*, Bern, Kornfeld, 1976, str. 39.

16. Paul KLEE, *Briefe Band 2* op. cit. str. 846. Klubund (pseudonim Alfreda Henschkeala) je bez sumnje za celu jednu generaciju ekspresionista bio jedan od najrenomiranijih pesnika Berlina. S druge strane, on se živo interesovao za misao Lao Tseua i za kinesku poeziju, naročito za taoističnog pesnika Li Poa.

On je, tokom perioda koji nas interesuje, objavio dve adaptacije kineskih pesama, s jedne strane *Dumple Trommel und berauschtes Gong. Nachdichtungen chinesischer Kriegerlyrik*, Leipzig, Insel - Verlag, 1915, u kojoj pesme Li Poa i Tu Fua zadržavaju odlučujuće mesto, s druge strane *Li Tai Pe. Nachdichtungen*, Leipzig, 1916 (Li Tai Pe je drugi ime pesnika Li Poa. Sada je uobičajena transkripcija za Li Poa - Li Bai a za Tu Fua - Du Fu N D L R).

17. Tekst objavljen u *Der Revolutionar* koji je citirao Schuster, op. cit., str. 171.
18. *Mit dem Chinesen*, 1920/18, ulje na kartonu, 28 x 41 cm, reprodukovana je u Paul Klee, *Das Werk der Jahre 1919 - 1933*, Meseum der Städ. Köln, 1979, str. 180.

19. Za razradnju analizu funkcionisanja ovog tipa slike može se konsultovati moj prethodni rad *La creation chez Paul Klee*, op. cit., str. 106 - 112. Da bi se odredili elementi predela, slika *Sa Kine-zom* može se uporediti sa *Kamenitim predelom sa palmama i jelama*, 1919/155, tabla 45 istog rada.

20. Nije potrebno ovde detaljno razraditi moguće sadržaje ove slike. Može se konsultovati rad M. GRANETA, *La pensée chinoise*, pogledati naročito strane 423 do 446 o - *La mystique de l'autonomie* - 21 - *Unklaich* - je reč koju je izmislio Klee, u istom duhu u kojem to čine A. Stramm i Ch. Morgenstern.

22. Na primer, *Zeichnung zum Unstern der Schiffe*, 1917/152 (Skica za zlu zvezdu brodova) crtež 21,5 x 27,4 cm, fondacija Klee, Berne, i *Warnung der Schiffe*, 1917/108 (Opomena brodovima) akvarel, 24,2 x 16,4 cm, Grafische Sammlung Staatsgalerie Stuttgart.

23. Citirao HEILMANN, op. cit., str. 123, beleška 22.
24. Cf. H. GRUBER, članak citiran na str. 190 - 193.

25. Cf. u tom pogledu F. CHENG, *L'écriture poétique chinoise, suivi d'une anthologie des poèmes des T'ang*, Paris, Seuil, 1977. Georgette JAEGER, *Les lettres chinoises. Poésies T'ang et leur milieu*, Neuchâtel, La Braconnière, 1977. Barton WATSON, *Chinese Lyricism*, New York, Columbia University Press, 1971. Arthur COOPER, *Li Po and Tu Fu*, Middlesex, Penguin Classics, 1973.

26. Tu odbojnost Kineza prema ratu Heilmann je povukao u uvodu svog zbornika, op. cit., P. IX Klubund u pogovoru, op. cit., str. 43. To rasvetljava izbor pesme Wan Seng Yua, *napuštena supruga* za akvarel na slici 1, tugovanke koja ima za cilj da indirektno denuncira rat. Otuda značaj ovoga dela često izlaganog 1917. godine sa napomenom - *nije za prodaju* - kao što se to može videti u Oeuvrekatalog. To delo su stilistički dobru analizirali GLAESEMER, op. cit., str. 40 - 41, i HAXTHAUSEN, op. cit., str. 498 - 501.

27. HEILMANN, op. cit., str. V - LV1.
28. *Ibid*, str. 122 - 125.

29. Za Kleea je 1916. godina teška. Nakon gubitka prijatelja Franz Marca pozvan je u vojsku. To se oseća u njegovom stvaralaštvu - u katalogu on upisuje samo 81 broj, nasuprot 162 u 1917. godini, 211 u 1918. godini i 265 u 1919. godini. Promena stilističke vrste na koju aludiramo je tim vidljivija što je broj dela smanjen 1916. godine. Uticaj Kine je tim više evidentniji što su sva ispitana dela stvorena nakon čitanja i transkribovanja kineskih pesama.

30. Cf. O. K. WERKMEISTER, -Klee im Ersten Weltkrieg- u op. cit., str. 166 - 177.
31. Uspeli smo ponovo da sakupimo ova dela zahvaljujući fotografskom arhivu Fondacije Paul Klee u Kunstmuseumu u Bernu. Mnogo se zahvaljujemo Jürgenu Glaesemeru što nam je dozvolio da konsultujemo ovu dokumentaciju.

32. Paul KLEE, *Briefe*, Band 2, op. cit. str. 882.
33. J. GLAESEMER, op. cit., str. 47.

34. Ovi akvareli uvek se svrstavaju među *Märchemanschaften*. Mi ne pokušavamo, uostalom da protiviramo ovoj interpretaciji koja je i dalje moguća. Jednostavno želimo da privučemo pažnju na mnogoznačnost Kleeovih slika. Jer verujemo da upoređivanje ovih dela sa konjunkturou u kojoj su ona bila stvorena pre podstiče na to da im se prida jedna neslućena istorijska podesnost.

35. HEILMANN, op. cit., str. 47.
36. *Ibid*, str. 134 - 135.

37. Ta prostorna organizacija prvi put se javlja 1917. godine u četiri akvarela *Dvojne biljke*, 1917/134. *Preznik na vodi*, 1917/136. *Kompozicija sa simbolima*, 1917/140. *Mistični predeo*, 1917/144.

38. HEILMANN, op. cit., str. XXVIII - XXX.
39. Cf. JAEGER, *Les lettres chinoises*, op. cit., str. 59.

40. Cf. članak Soleil u J. Chevalier i A. GHEERBRANT, *Dictionnaire des symboles*, Paris, Seghers, 1974.

41. HEILMANN, op. cit., str. XLIX.
42. Cf. H. GRUBER, članak naveden na strani 186 i Walter SOKEL, *The Writer in Extremis*, Stanford, Stanford University Press, 1968.

43. Iz ove bi perspektive više dela iz 1919. godine moglo biti ponovo ispitano, kao na primer *Zalazeće sunce*, *Pun mesec* ili *Kompozicija sa slovom B*. Ova tri dela sadrže, osim drugih elemenata, i jedan motiv (prozor koji je izdvojen iz svog uobičajenog okvira - kuće - i integrisan u predeo slojevit raspoređen u visinu). No, postoji jedan kineski znak koji se čita - *prozor u planini* - Prisustvo tog - *prozora* - u jednoj pesmi označava, kratko i krajnje koncizno, nastambu isposnika Cf. F. CHENG, op. cit., str. 145.

44. Cf. Renata BERG - PAN, *Bertold Brecht and China*, Bonn, Grundmann, 1979, str. 21.
45. *Ibid*, str. 59 - 69.

46. Cf. I. SCHUSTER, op. cit., str. 181 - 182.
47. Thomas MANN, *Der Zauberberg*, Berlin, 1924. Francuski prevod *La montagne magique*, Paris, Fayard, 1961.

48. Na primer, Bela BALAZS, *Der Mantel der Träume, Chinesische Novellen*, München, 1922. Paul KUHNEL, *Chinesische Novellen*, München, 1914. Hans RUDOLFSBERGER, *Chinesische Novellen*, Leipzig, 1914. Videti gore belešku broj 8.

Prevedeno iz REVUE DE L'ART, Editions du C. N. R. S., Paris, 1984, str. 47 - 56.

Prevod sa francuskog:
Nada Seferović

mišo avdalović

KAMEN U SRCU

*nosim tvrd kamen u sred srca
i šetam gradom*

*dobro sam se ovaj put
pripremio za izlazak*

*rekao sam sebi
neću skasku o davnom
neću vrijeme što liječi rane
neću mudrost izbrušenu u kamenu
namjestio kamen u srcu
i izašao u grad*

*rekao sam sebi
najsadržajnije je vrijeme
stvaranja i zarastanja rana
rekao sam sebi
neću vino*

*opiću se
čistim korakom djevojačkim
opiću se čistim zvukom
opiću se jasnom bojom
opiću se vedrim licem*

*opiću se mojim neustrasnim
pogledom na ljude
rekao sam sebi
tvrd i suv budi u ovoj šetnji
i tako posmatraj stvari
namjestio kamen na sred srca
i izašao u grad*

SAMOUBISTVO

*samome sebi do grla
pretvaram se u vrisak*

NAPORAN DAN

*Imao sam naporan dan
Mirno sam obišao
ulice djetinjstva
i ništa nisam našao*

PRIVIKAVANJE NA SEBE NAKON ŠESTOGODIŠNJEG ČUTANJA

*Strgnut u grč
na licu perača ulice
stojim pred knjižarom
usred grada*

*Sjaje se knjige u izlogu
uspavijuju se u smrt*

*U samo svitanje
bi mi jasno
da sam tražio sebe*

BACI OLOVKU

*lijevo od moje ođaje
najčudnije stepenište
pravi koktel od besmisla
i nebeske nutrine*

ne možeš dalje

*zamišljen malo desno
noć progutala nebo
gdje li je kometa*

*hrabrosti bezumna
ne ličiš na poraz*

gola si glupost

VRISNI DA TE SVI ČUJU

*ništa od spasa
ni izvan ovozemaljskog kruga
razori tišinu
vrisni da te svi čuju
jedino što imaš u odbranu*

JA GORAK I RIJETKO VEDAR

*nekad se susretnemo
i iznenadimo se obojica*

*naročito u svitanju
u buđenju*

*rijetko su nam susreti
prijetni*